

Colofon

TMA 54, 2015
27ste jaargang
Prijs los nummer €12,-

Het *Tijdschrift voor Mediterrane Archeologie* is een onafhankelijk tijdschrift dat aandacht besteedt aan actueel archeologisch onderzoek in de mediterrane wereld, in het bijzonder verricht vanuit Nederland en België. Het overnemen van artikelen is toegestaan mits met bronvermelding. Bijdragen van lezers kunnen al dan niet verkort door de redactie worden geplaatst.

TMA verschijnt twee keer per jaar. Opgave kan schriftelijk of via onze website. Een abonnement kost €20,-. Studenten betalen €15,- (onder vermelding van studentnummer). Het abonnement loopt van 1 januari tot en met 31 december en wordt automatisch verlengd, tenzij een maand van te voren schriftelijk is opgezegd.

Adres:

Tijdschrift voor Mediterrane Archeologie
Poststraat 6
9712 ER Groningen

Bankgegevens:

Stichting ter Ondersteuning Oudheidkundig
Onderzoek
IBAN: NL14INGB0005859344
BIC: INGBNL2A

KvK: 41014777

TMA online:

- tijdschrift@mediterrane-archeologie.nl
- mediterrane-archeologie.nl
- rug.academia.edu/TMATijdschriftvoorMediterraneArcheologie
- facebook.com/tijdschrift.voormediterranearcheologie

Redactie:

Remco Bronkhorst (hoofdredacteur), Tamara Dijkstra, Heleen Duinker, Jord Hilbrants, Judith Jurjens, Rian Lenting, Jorn Seubers, Simon Speksnijder, Tom Trienen, Jan Ferco van der Weg, Theo Verlaan, Anne-Jan Wijnstok, Sarah Willemsen, Evelien Witmer

Proofreader English papers: Annette Hansen

Adviesraad:

Prof. Dr. P.A.J. Attema (RUG)
Prof. Dr. G.J.M.L. Burgers (VU)
Prof. Dr. R.F. Docter (UGent)
Prof. Dr. E.M. Moormann (RU)
Dr. J. Pelgrom (KNIR)
Prof. Dr. J. Poblome (KULeuven)
Dr. M.J. Versluys (UL)
Dr. G.J.M. van Wijngaarden (UvA)

Ontwerp omslag: Heleen Duinker

Opmaak binnenwerk: Hannie Steegstra

TMA komt tot stand in samenwerking met Barkhuis Publishing, Eelde.

ISSN 0922-3312
81999/S000

Inhoudsopgave

Artikelen

- Eens eigendom van L. Cominius, Victor en Alexander.
Verbindingen door het Romeinse leger in kaart gebracht
aan de hand van graffiti
Marenne Zandstra 1
- De verbondenheid tussen de steden van Romeins Klein-Azië
Rinse Willet 6
- Commercial contacts in the Sahel region during the Punic period:
the case of Uzita
Andrea Perugini & Karen Ryckbosch 13
- Een globaliseringsperspectief op Latijnse kolonisatie
Marleen K. Termeer 19
- Meer dan de som der delen?
Italo-Egeïsche netwerkdynamiek in Achaia en de Argolis tijdens de
overgang van de Bronstijd naar de IJzertijd
(ca. 1250-1000 voor Christus)
Kimberley A.M. van den Berg 25
- Maanvrouwe aan de Oxus: Baktrisch Ai Khanum als casus
voor globalisering in de Oudheid
Milinda Hoo 34
- Gandhara als cultureel kruispunt: interactie tussen de mediterrane
wereld en de Indusvallei
Marike van Aerde 41
- English summaries** 48
- Recensies**
- Social Networks and Regional Identity in Bronze Age Italy
Wieke de Neef 50
- Van Rome naar Romeins
Berber van der Meulen 52
- Shipsheds of the Ancient Mediterranean
Yftinus van Popta 54

Introducties op lopend onderzoek

- The Avellino Event: cultural and demographic effects of the great Bronze Age eruption of Mount Vesuvius
Peter Attema, Martijn van Leusen, Mike Field, Luca Alessandri, Marieke Doorenbosch & Wouter van Gorp 56
- Ayios Vasilios: een survey van de paleisnederzetting
Corien Wiersma 57
- The emergence of Central Italian urbanisation and special activity sites along the Etruscan coast between the Late Bronze and Early Iron Age
Maria Rosaria Cinquegrana 58
- From mater and pater familias to social standings. Transformations in gendered identities in Italy between the ninth to sixth century BC
Ilona Venderbos 59
- From Pickaxe to Pixel: een pilotproject voor de toepassing van 3D-leeromgevingen in de opleiding archeologie
Jorn Seubers 60
- Keizers en Decurionen. Verspreiding en acceptatie van keizerlijke macht, ideologie, cultuur en mentaliteit in Romeins Italië (27 voor Christus - 68 na Christus)
Tjark Blokzijl 61

The Avellino Event: cultural and demographic effects of the great Bronze Age eruption of Mount Vesuvius

Onderzoeksproject (RUG, UL, NWO), Peter Attema, Martijn van Leusen & Mike Field (projectleiders), Luca Alessandri, Marieke Doorenbosch & Wouter van Gorp (post-docs)

Inleiding

Rond 2000 voor Christus, tegen het eind van de Italiaanse Vroege Bronstijd, vond een grote uitbarsting van de Vesuvius plaats die tot in de verre omtrek het land langdurig ongeschikt maakte voor bewoning of landbouw. Onder de as zijn op vele plaatsen vanaf de jaren 70 van de vorige eeuw bijzonder goed bewaarde archeologische vindplaatsen ontdekt die getuigen van de dramatische gebeurtenissen: voetsporen van bewoners en vee die op de vlucht zijn geslagen, skeletten van vee dat het niet gered heeft, en huizen waarvan vrijwel de volledige huisraad achtergelaten moest worden om het vege lijf nog te kunnen redden. De bekendste van deze vindplaatsen, Nola, wordt dan ook wel ‘het Pompeii van de Bronstijd’ genoemd. Naar de plaats waar de as van deze uitbarsting voor het eerst geologisch beschreven is, wordt dit de ‘Avellino-eruptie’ genoemd. De effecten van deze eruptie worden de komende vier jaar met behulp van een NWO Vrije Competitie-subsidie onderzocht door een team post-docs van het Groninger Instituut voor Archeologie (GIA) en de Faculteit Archeologie in Leiden.

Doelstellingen

Het onderzoeksprogramma stelt zich ten doel om, complementair aan het bestaande Italiaanse archeologische onderzoeksprogramma naar de effecten van de Avellino-eruptie, te bewijzen dat er als gevolg van de eruptie een gedwongen migratie van de Vroege-Bronstijdbewoners van Campanië naar de direct ten noorden ervan gelegen kustvlakten van Zuid-Lazio heeft plaatsgevonden. Hiervoor zal een combinatie van paleoecologisch, paleogeografisch en archeologisch onderzoek ingezet worden in de ‘wetlands’ van het Fondibekken en de Pontijnse vlakte ten zuiden van Rome. Een programma van handmatige grondboringen levert zowel de botanische gegevens (vooral pollen) waarmee de impact van een plotselinge bevolkingsaanwas in Zuid-Lazio kan worden aangetoond, als aanwijzingen (houtskool, bot, aardewerk en vuursteenfragmenten) voor het karteren en dateren van archeologische resten uit de Vroege Bronstijd. In principe kunnen we op deze manier zowel de bevolkingsaanwas (door immigratie van vluchtelingen uit Campanië) als hun invloed op de lokale vegetatie (bijvoorbeeld door het ontginnen van bos of het platbranden van veengebieden) aantonen. Gelukkig kan het team bij het onderscheiden van gebeurtenissen vlak vóór en vlak na de Avellino-uitbarsting gebruik maken van een in 2009 voor het eerst aangetroffen (en met zekerheid van de Avellino-eruptie afkomstige) 1 cm dikke aslaag. Met behulp van deze 1 cm dikke ‘gidslaag’ kunnen

relatief eenvoudig paleogeografische reconstructies van het onderzoeksgebied gemaakt worden.

Naast de op deze manier indirect af te leiden bevolkingsaanwas die chronologisch direct op het ‘Avellino-Event’ zou moeten volgen, wil het team ook de culturele impact van die migratie aantonen door hernieuwd onderzoek aan bekende maar slecht gedocumenteerde Bronstijdvindplaatsen in Zuid-Lazio, en door het opsporen en aardewerktopologisch aan Campaanse parallellen verbinden van vindplaatsen die in stratigrafisch contact met de Avellino-aslaag staan.

Een bijzonder aspect van dit onderzoeksprogramma is dat het van begin tot eind gevolgd zal worden door videoteams, met als doel een documentaire voor algemeen publiek en videoclips voor gebruik in onderwijssituaties te produceren.

Het team

Dr. Marieke Doorenbosch, paleo-ecoloog aan de Universiteit Leiden, gaat een gedetailleerde vegetatiereconstructie van het onderzoeksgebied maken onder begeleiding van prof. Bakels en dr. Field. Het aanvullend archeologisch veldonderzoek aan Bronstijdvindplaatsen en het aardewerktopologisch onderzoek, onder begeleiding van prof. Attema en Italiaanse experts, zal aan de RUG worden uitgevoerd door dr. Luca Alessandri. Eveneens aan de RUG gaat fysisch geograaf dr. Wouter van Gorp, onder begeleiding van prof. Sevink (UvA/RUG), het paleogeografische onderzoek uitvoeren dat zich zal focussen op de Bronstijdfasen. Deze drie onderzoekers zullen met betrekking tot de specialistische analyse van macro-plantenresten, aardewerksamenstelling (petrografie) en samenstelling van skeletresten (strontiumisotopenanalyse) worden ondersteund door externe specialisten en laboratoria.

De volledige aanvraag is beschikbaar via de website van het GIA (<http://www.rug.nl/research/groningen-institute-of-archaeology/research/major-gia-projects>).

Figuur 1. Achtergelaten huisraad in een hut uit Nola nadat de inwoners zijn gevlucht voor de Avellino-eruptie.